

RADNA REINTEGRACIJA BIVŠIH OSUĐENIKA – EVROPSKE PRAKSE I IZAZOVI U SRBIJI¹*

Dorđe Nedeljković^{**},

Departman za socijalnu politiku i socijalni rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u
Nišu, Srbija

Apstrakt

Zaposlenje je ključni faktor uspešne reintegracije bivših osuđenika, uprkos barijerama kao što su zakonska ograničenja, stigmatizacija i nepovoljni stavovi poslodavaca. Ovaj rad ispituje probleme nezaposlenosti ove populacije i institucionalne odgovore kroz programe podrške zapošljavanju u Danskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji, Poljskoj i Srbiji, uz dodatnu analizu specifičnih instrumenata u SAD-u, Hrvatskoj i Turskoj. Cilj rada je da se, pomoću komparativne analize, identifikuju mere podrške, klasifikuju modeli postpenalne politike i razmotre mogućnosti unapređenja stanja u Republici Srbiji, sa posebnim osvrtom na mehanizme subvencionisanja, osiguranja od rizika i zakonskih kvota. Korišćene su komparativna i normativna metoda. Rezultati pokazuju da svaka država primenjuje različite modele – od univerzalno-aktivacionih do restriktivnih, uključujući mere poput novčanih naknada, savetovanja i subvencija. Republika Srbija ima osnovni pravni okvir, ali bez ciljane podrške i razvijene statistike, što je približava poljskom modelu, uz izraženije operativne nedostatke. Zaključak je da je za održivu integraciju na tržište rada neophodno razviti specifične programe i ojačati međusektorsku saradnju.

Ključne reči: bivši osuđenici, nezaposlenost, programi zapošljavanja, komparativni prikaz, Republika Srbija

Uvod

Proces reintegracije bivših osuđenika uglavnom je praćen brojnim izazovima, a njegov uspeh zavisi od mnogobrojnih faktora poput ostvarivanja stabilnog zaposlenja, pristupa socijalnim davanjima, adekvatnog smeštaja, dostupnosti tretmanskih

¹ * Autor za korespondenciju: djordje.nedeljkovic@filfak.ni.ac.rs

Ovo istraživanje podržalo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-34/2026-03/200165).

Rad citirati kao: Nedeljković, Đ. (2026). Radna reintegracija bivših osuđenika - evropske prakse i izazovi u Srbiji. *Godišnjak za sociologiju* 22(36), 45-59

^{**} <https://orcid.org/0009-0004-8207-2119>

programa, podrške porodice, zdravstvene zaštite, kao i pozitivnog iskustva uslovne slobode (Pogrebin, West-Smith, Walker & Prabha Unnithan, 2014). Pitanje uspešne reintegracije bivših osuđenika dobilo je na značaju pomeranjem fokusa kaznene politike sa represivnih mera ka rehabilitaciji kao sredstvu za smanjenje recidivizma. Savremena rehabilitacija, kroz negovanje lične odgovornosti, podrazumeva i aktivno učešće u zajednici, posebno kroz zapošljavanje (Meijer, 2017). Usled toga, većina evropskih postpenalnih politika danas kombinuje bezbednosnu i nadzornu komponentu sa merama socijalne i ekonomske integracije. Analiza literature izdvaja najmanje tri razloga zbog kojih je zapošljavanje postalo centralna oblast postpenalne podrške. Prvi razlog je potvrđen nalazima istraživanja da radna reintegracija značajno doprinosi smanjenju recidivizma (Kantová, 2023). Drugi razlog je demografske prirode – starenje stanovništva i deficit radne snage podstiču kreatore javnih politika da aktiviraju teže zapošljive grupe, uključujući bivše osuđenike (European Commission, 2022; Wood, Maes & Neels, 2025). Treći razlog su međunarodne preporuke, poput *Rezolucije Evropskog parlamenta* (2017), koja poziva države članice na razvoj alata za radnu integraciju kroz obuke, saradnju sa poslodavcima, uvođenje podsticaja i uspostavljanje centara za informisanje i podršku bivšim osuđenima (član 63). Uprkos ovim tendencijama, pristup tržištu rada ostaje jedan od najizraženijih izazova, ali i ključnih faktora uspešne reintegracije (Pavelková i Dohnal Zachová, 2019).

Bivši osuđenici se suočavaju sa različitim preprekama pri uključivanju na tržište rada i obezbeđivanju legalnih prihoda. Uz nedostatak smeštaja i društvenu stigmu, ograničen pristup zapošljavanju predstavlja jednu od tri ključne postpenalne teškoće (Batrićević, Paraušić, Kubiček, 2020). Prepreke su dodatno pojačane zakonskim ograničenjima za pristup određenim profesijama, kao i negativnim stavovima poslodavaca koji, usled stereotipa i predrasuda, često odbijaju kandidate sa krivičnim dosijeom (Ramakers, Van Wilsem, Nieuwbeerta & Dirkzwager, 2016).

Empirijski uvid ukazuje na to da legalno zaposlenje značajno smanjuje verovatnoću recidivizma, naročito uz veće prihode i kvalitetnija radna mesta (Visher, Winterfield & Coggeshall, 2005). Uz to, radna angažovanost unapređuje samopoštovanje, stabilizuje prosocijalni način života i razvija osećaj društvene uključenosti i odgovornosti (Visher i dr. 2005).

Studije potvrđuju da se bivši osuđenici širom Evrope suočavaju sa sličnim izazovima u procesu radne reintegracije. U Češkoj Republici, faktori poput niskog obrazovanja, nedostatka veština i slabe radne discipline otežavaju zadržavanje posla, što često dovodi do socijalne izolacije i recidivizma (Pavelková i dr., 2019). Slični obrasci uočeni su u ranijim istraživanjima u Engleskoj i Velsu, gde je dugoročna nezaposlenost među bivšim osuđenima znatno izraženija u odnosu na opštu populaciju, čak 55% bivših osuđenika nezaposleno je duže od godinu dana (Fletcher, 1999).

Shodno navedenom, zapošljavanje bivših osuđenika nije samo individualni izazov, već i zahteva sistemski pristup putem javnih politika, tržišta rada i lokalnih zajednica.

Predmet rada su problemi nezaposlenosti bivših osuđenika i institucionalni odgovori kroz programe podrške zapošljavanju u okviru postpenalnih politika Danske, Francuske, Velike Britanije, Poljske i Republike Srbije. Cilj rada je da se, polazeći

od uvida u izazove radne reintegracije bivših osuđenika, identifikuju i komparativno prikazu mere podrške (poput novčanih naknada, usluga i subvencija) kako bi se klasifikovali postojeći modeli podrške i razmotrile mogućnosti unapređenja stanja u domaćem sistemu. U radu se primenjuje komparativna metoda pri analizi mera reintegracije u navedenim zemljama, kao i normativna metoda kroz analizu pravnog okvira koji reguliše zapošljavanje bivših osuđenika u pomenutim državama.

Teorijski pristupi i praksa integracije bivših osuđenika na tržište rada

Postpenalna zaštita obuhvata mere podrške osuđeniku, njegovoj porodici i zajednici tokom i nakon izdržavanja kazne zatvora (Maloić, 2020). Ovu oblast u Republici Srbiji primarno regulišu *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija* (2014) i *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera* (2014). Bivši osuđenik je lice osuđeno za krivično delo, koje je izdržalo kaznu (Fletcher, Taylor, Hughes & Breeze, 2001). Reintegracija se, pak, definiše kao proces društvene tranzicije nakon otpusta i postizanje stabilnog života bez kriminalnih aktivnosti (Davis, Bahr & Ward, 2013).

Faktori nezapošljivosti bivših osuđenika u nastavku se analiziraju kroz teorije socijalne reintegracije, ljudskog kapitala i stigme.

Socijalna reintegracija obuhvata mere podrške za uspešan povratak osuđenika u zajednicu i ublažavanje posledica zatvaranja. Ona uključuje alternativne sankcije i restorativnu pravdu od momenta hapšenja, kao i korektivne i postpenalne programe tokom i nakon izdržavanja kazne (United Nations Office on Drugs and Crime, 2006). Kao ključni mehanizam, zaposlenje jača neformalnu društvenu kontrolu i pomaže bivšem osuđeniku da izgradi i očuva prosocijalni identitet (Connell, Birken, Carver, Brown & Greenhalgh, 2023). Nalazi ukazuju na ključnu ulogu neformalnih mreža (porodice, prijatelja i ranijih poslodavaca) kao posrednika i garanata pri zapošljavanju bivših osuđenika (Durnescu, 2021). Bez adekvatne podrške radna integracija je znatno otežana (Pogrebin et al., 2014), dok kolege na poslu mogu delovati kao pozitivni uzori u prevenciji recidivizma (Gana, Saeed & Halid, 2021). Uspešna reintegracija zasniva se na sprezi institucionalne i neformalne podrške, pri čemu zaposlenje predstavlja ključni mehanizam društvene inkluzije.

Ljudski kapital čini skup znanja, veština i iskustva koji pojedincu omogućavaju produktivno uključivanje na tržište rada (Chin & Dandurand, 2012). Zatvorska kazna uzrokuje „amortizaciju“ ljudskog kapitala i gubitak radnih veština i navika, što osuđenika ograničava na niskokvalifikovana i slabo plaćena zanimanja (Becker, 1968; Holzer, Raphael & Stoll, 2003). Programi obrazovanja i osposobljavanja tretiraju se kao ključne investicije koje povećavaju zapošljivost i smanjuju recidivizam. Ovakva reintegracija, osim individualne koristi, donosi i širu ekonomsku dobit kroz smanjenje troškova kriminaliteta i rast društvene produktivnosti (Gana, Saeed & Halid, 2021). Ulaganje u ljudski kapital bivših osuđenika predstavlja širu društvenu investiciju koja, uz smanjenje recidivizma, donosi makroekonomske koristi kroz nižu stopu kriminala i veću produktivnost.

Stigma je diskreditujuće obeležje koje stvara raskorak između društveno očekivanog i stvarnog identiteta pojedinca (Goffman, 1963). U radnoj integraciji, krivična

evidencija služi kao „negativno obeležje“ koje generiše diskriminaciju i reprodukuje društvene nejednakosti (Pager, Western & Bonikowski, 2009). Očekivanje diskriminacije izaziva anksioznost i pad samopoštovanja, što bivše osuđenike demotivise u aktivnom traženju posla (Durnescu, 2021). Ova stanja često uzrokuju defanzivan nastup pred poslodavcima, što rezultira ponovnim odbijanjem (Pager, 2007). Nasuprot stigmatizaciji i izolaciji, integrativni pristup podrazumeva edukaciju zajednice o neophodnosti podrške bivšim zatvorenicima bez diskriminacije (Maloić, 2020). Stigmatizacija narušava društvenu koheziju i produbljuje ekonomsku marginalizaciju, zbog čega je nužan integrativni pristup koji spaja radno angažovanje sa senzibilizacijom zajednice za novu ulogu bivših osuđenika.

Faktori i barijere koji utiču na nezapošljivost bivših osuđenika

Faktori nezapošljivosti bivših osuđenika uglavnom se sastoje od barijera na strani ponude i barijera na strani potražnje. Barijere na strani ponude obuhvataju lična ograničenja kao što su nedostatak obrazovanja i kognitivnih veština, ograničeno radno iskustvo, te zdravstveni problemi i zavisnost. Prepreke na strani potražnje proističu iz neusklađenosti osobina kandidata sa zahtevima poslodavaca, koji barijere postavljaju kako na osnovu opštih karakteristika, tako i specifično na osnovu statusa bivšeg osuđenika (Holzer et al., 2003). Ove prepreke ističu potrebu za integracijom teorijskih okvira: teorija ljudskog kapitala objašnjava izazove na strani ponude (nedostatak veština), dok teorija stigme osvetljava izazove na strani potražnje (diskriminaciju). Teorija socijalne reintegracije objedinjuje oba faktora i predlaže rešenja kroz jačanje društvene podrške, porodičnih veza i profesionalnih mreža.

Pregled literature

Zapošljavanje se u literaturi navodi kao jedan od najvažnijih faktora uspešne reintegracije bivših osuđenika (Ramakers et al., 2016). Empirijski podaci ukazuju na to da bivši osuđenici ostvaruju niže stope zaposlenosti i prihoda u poređenju sa opštom populacijom sličnih sociodemografskih karakteristika (Pogrebin et al. 2014). Takav nalaz dodatno naglašava značaj zaposlenja kao ključnog činioca stabilnosti koji direktno doprinosi smanjenju rizika od recidivizma (Ramakers, van Wilsem & Apel, 2012). Istraživanje u Češkoj potvrdilo je značajnu korelaciju između tržišta rada i recidivizma: porast nezaposlenosti od 1% povezan je sa povećanjem stope povratništva za 1,1% (Kantová, 2023).

Istovremeno, primetan je nedostatak istraživanja koja identifikuju ili evaluiraju programe zapošljavanja bivših osuđenika u Evropi, kao i studija koje uporedno analiziraju dostupne novčane naknade, usluge i subvencije namenjene ovoj populaciji. Istraživanja pokazuju da aktivne mere za zapošljavanje smanjuju sklonost ka kriminalu kod mladih muškaraca (Fallesen, Geerdsen, Imai & Tranæs, 2018). Ipak, efekti se razlikuju u zavisnosti od tipa prestupnika: dok kod nasilnih osuđenika priprema

za posao nema značajan uticaj, kod nenasilnih smanjuje rizik od recidivizma za 19%, uz dokazanu ekonomsku opravdanost (Bollinger & Yelowitz, 2021). Pored evaluacije efekata, literatura pruža i analize raznolikosti i intenziteta mera na tržištu rada, poput poljskog modela (Błędowski, Felczak & Gałęcka-Burdziak, 2024), kao i uporedne prikaze više evropskih sistema zatvorskih kazni i reintegracije (Nowak, 2015).

U Srbiji nedostaju obimnija istraživanja koja procenjuju efikasnost programa za zapošljavanje bivših osuđenika. Postojeće studije ukazuju na prepreke u zapošljavanju i ulogu povereničkih službi (Nikolić & Nikolić, 2016), kao i na potrebe za stručnim obukama tokom izdržavanja kazne i izazove pri radnoj reintegraciji (Srnić, Kovačević & Nikolić, 2014). Analizirana je i logika zatvorskih programa usmerenih na unapređenje zapošljivosti bivših osuđenika, uz tipologiju ključnih modela ovih programa (Batrićević i dr., 2020), dok se novija istraživanja bave primenom zakonskog okvira o socijalnom preduzetništvu kao potencijalnom modelu postpenalne podrške (Mihajlović, 2023).

Integracija bivših osuđenika na evropska tržišta rada: uporedni pregled programa postpenalne podrške u sferi rada

Analiza koja sledi pruža uvid u specifične nacionalne mehanizme podrške u Danskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Poljskoj, fokusirajući se na efikasnost njihovih programa u prevazilaženju barijera pri zapošljavanju.

Pregled programa postpenalne podrške u Danskoj

Postpenalna podrška u Danskoj temelji se na univerzalnom pristupu u okviru sistema socijalne zaštite, gde bivši osuđenici nemaju poseban pravni status, već podležu opštim pravilima radne aktivacije (Lov om aktiv socialpolitik, 1997). Država obezbeđuje materijalnu i stambenu podršku i sprovodi programe poput „Good Release“², koji predstavlja ključnu inovaciju primene individualizovanih mapa pomoći i visok stepen međuresorne koordinacije nacionalnih i lokalnih službi olakšavajući pristup tržištu rada. Sa druge strane, nevladin sektor, kroz projekte kao što je „High Five“³, sprovodi programe savetovanja, profesionalne orijentacije i mentorstva (Nowak, 2015; Rentzman, 2013).

Uprkos razvijenom sistemu, korisnici se suočavaju sa značajnim barijerama, prvenstveno zbog strogih obaveza aktivnog traženja posla koje često zanemaruju njihove specifične psihosocijalne teškoće nakon izolacije (Olesen, 2018). Ipak, ekonomske analize potvrđuju visoku opravdanost ulaganja u ovaj sektor, ukazujući na to da rana radna integracija ili uključivanje u obrazovni proces značajno doprinose smanjenju recidivizma i ostvarivanju dugoročne ekonomske koristi za društvo (Justitsministe-

² Videti šire na: <https://www.sbst.dk/media/13136/Projekt%20God%20I%C3%B8sladelse.%20Erfaringer,%20metode%20og%20anbefalinger.pdf>

³ O projektu šire na: <https://highfive.net/en/about-highfive/>

riets Forskningskontor, 2022). Danski model postpenalne podrške karakteriše efikasna saradnja države i nevladinog sektora kroz individualizovane planove reintegracije, pri čemu se visoka ekonomska isplativost sistema suočava sa izazovom prilagođavanja strogih administrativnih obaveza psihosocijalnim potrebama bivših osuđenika.

Pregled programa postpenalne podrške u Francuskoj

Francuska postpena politika počiva na mreži institucionalnih i nevladinih aktera koji, kroz sporazume sa Ministarstvom pravde finansirane delom iz javnih fondova, omogućavaju bivšim osuđenima pristup resursima i tržištu rada. Iako ovaj model obezbeđuje različite oblike podrške, izazovi poput nedovoljne efikasnosti reintegracionih mera i prevelike zavisnosti od nevladinog sektora otežavaju evaluaciju i koherentnost politike zapošljavanja (Herzog-Evans, 2014). Specifičnost francuskog sistema je pravni okvir koji aktivno podržava reintegraciju strogim ograničavanjem pristupa krivičnoj evidenciji kroz sistem tri biltena (Code de procédure pénale – CPP, 1958). Dok su Bilteni 1 i 2 rezervisani za sudove odnosno javne službe (čl. 774, 776), Bilten 3 sadrži samo najteže kazne i jedini je dostupan privatnim poslodavcima i to isključivo za poslove od visokog poverenja (čl. 777).

Nakon otpusta, bivša osuđena lica prava ostvaruju preko Fonda za porodične naknade (*CAF*) i Zavoda za zapošljavanje (*France Travail*). Ključni mehanizam podrške je aktivna socijalna pomoć – *Revenu de Solidarité Active* – *RSA*⁴ (*Service-public.fr*, 2025), uz pravo na privremenu novčanu pomoć, zdravstveno osiguranje, porodična davanja i refundaciju troškova lečenja u trajanju od jedne godine. Dok je radna reintegracija široko omogućena osobama pod uslovnim ili alternativnim sankcijama, lica na izdržavanju dugotrajnih kazni ostaju van evidencije tražilaca posla (Nowak, 2015). Ovakav pristup odražava balans između pružanja socijalne podrške i uvažavanja specifičnih penalnih statusa, fokusirajući se na zaštitu prava na rad kroz kontrolu informacija o kriminalnoj prošlosti.

Pregled pojedinih programa postpenalne podrške u Velikoj Britaniji

Postpeni sistem Velike Britanije snažno se oslanja na partnerstvo javnih službi i nevladinih organizacija, poput udruženja *Unlock*⁵, koje delom koriste javne fondove za programe radne reintegracije bivših osuđenika. Institucionalni okvir od 2010. godine unapređen je inicijativom „Novi početak“ (*Fresh Start Initiative*), koja omogućava osuđenima prijavu za naknade za nezaposlenost još tokom boravka u zatvoru, čime se skraćuje kritični period tranzicije na slobodu. Uz ovaj mehanizam, sistem predviđa jednokratnu pomoć pri otpustu i pristup fondovima za krizne situacije (Nowak, 2015). Uprkos ovim merama, bivši osuđenici ostaju jedna od najmanje zapošljivih kategorija, suočavajući se sa ozbiljnim sistemskim barijerama, što rezultira dugotrajnom zavisnošću od socijalnih davanja, naročito među populacijom osuđenica (Forsdick, 2023; Prison Reform Trust, 2015).

⁴ Više o tome: <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F31832>

⁵ Videti: <https://unlock.org.uk/>

Statistički podaci nedvosmisleno potvrđuju da je zaposlenost ključni faktor u suzbijanju recidivizma, s obzirom na to da je stopa povratništva kod zaposlenih bivših osuđenika gotovo upola niža u odnosu na nezaposlene ili one sa nepoznatim radnim statusom (Ministry of Justice UK, 2025). Kao primer uspešne prakse izdvaja se program *Blue Sky Services*⁶ neprofitne kompanije *The Forward Trust*, koji isključivo zapošljava bivše osuđenike uz mentorsku podršku i stručno usavršavanje, čime se postiže izuzetno niska stopa recidiva (Nikolić & Nikolić, 2016). Ovakvi modeli pokazuju da ciljane intervencije i direktno zapošljavanje daju znatno bolje rezultate od pasivnog primanja naknada za nezaposlene, koje koristi skoro polovina ove populacije u prvoj godini nakon izlaska na slobodu.

Pregled programa postpenalne podrške u Poljskoj

Sistem podrške u Poljskoj primarno se oslanja na namenski Fond za pomoć žrtvama i postpenu podršku, koji se finansira specifično (odbicima od zarada osuđenika tokom kazne) i pruža privremenu pravnu, psihološku i stručnu pomoć (Nowak, 2015). Ovakva podrška zasnovana je na širokoj koordinaciji državnih organa, nevladinih organizacija i verskih zajednica pod okriljem Glavnog saveta za socijalnu readaptaciju (Kodeks karny wykonawczy – KKW, član 40, 1997). Uprkos zakonskoj obavezi vlasti da pomognu pri zapošljavanju, pravni status bivših osuđenika je oslabljen nakon 2014. godine gubitkom statusa prioritetne kategorije na tržištu rada (Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy - UPZIRP, član 49, 2004). Dodatnu barijeru predstavlja rasprostranjena praksa poslodavaca da zahtevaju uverenja o nekažnjavanju čak i kada to zakonom nije propisano, što značajno otežava njihovu profesionalnu poziciju (Błędowski et al., 2024).

Efikasnost mera aktivne politike zapošljavanja u okviru opštinskih službi (PUP), procenjuje se kao niska, uz minimalno učešće bivših osuđenika u programima poput stručne prakse ili društveno korisnog rada. Većina korisnika biva brisana sa evidencije zbog neaktivnosti, a ne zbog uspešnog zaposlenja kroz ponuđene mere (Błędowski et al., 2024). Pravo na novčanu naknadu za nezaposlene strogo je uslovljeno prethodnim stažom osiguranja (uključujući rad u zatvoru) i blagovremenom registracijom po izlasku na slobodu (UPZIRP, čl. 71, 2004). Za razliku od francuskog modela, Poljska teži sve većem afirmisanju nevladinog sektora, mada ograničena sredstva fondova i niska participacija u programima ostaju glavni izazovi reintegracije.

Radi jasnijeg sagledavanja sličnosti i razlika među analiziranim sistemima, u nastavku je dat tabelarni prikaz (Tabela 1) koji obuhvata ključne elemente postpenalne politike u Danskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Poljskoj.

⁶ Šire na: <https://forwardtrust.org.uk/pages/blue-sky-services>

Tabela 1

Komparativni pregled postpenalne podrške u Danskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Poljskoj

Elementi analize	Danska	Francuska	Velika Britanija	Poljska
Normativni osnov	Lov om aktiv socialpolitik (1997) - bivši osuđenici nemaju poseban status; aktivacione mere primenjuju se univerzalno	Code de procédure pénale (1958) - ograničen pristup krivičnim evidencijama radi olakšavanja zapošljavanja; pristup zavisi od biltena (1, 2, 3)	Opšti socijalni zakoni i mere; od 2010. „Inicijativa novi početak“ (<i>Fresh Start Initiative</i>)	Ustawa o promociji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (2004); Kodeks karny wykonawczy (1997)
Institucionalni okvir	Država (ministarstva, socijalne službe) „Good Release Project“ + NVO - „High Five“ (Nowak, 2015; Rentzman, 2013)	Ministarstvo pravde + NVO (sporazumi i javno finansiranje) (Herzog-Evans, 2014).	Nevladine organizacije („Unlock“, „Blue Sky Services“) + javne službe zapošljavanja (Nikolić & Nikolić, 2016; Nowak, 2015).	Državne i lokalne službe, Glavni savet za socijalnu readaptaciju, NVO i verske zajednice (KKW, 1997)
Oblici podrške	Materijalna i stambena pomoć, savetovanje, profesionalna orijentacija, mentorstvo, individualni planovi podrške (Nowak, 2015)	Socijalne i porodične naknade, zdravstveno osiguranje, privremena novčana pomoć, aktivna socijalna pomoć – RSA (Nowak, 2015; Service-public. fr, 2025)	Dodatak za traženje posla (<i>Jobseeker's Allowance</i>), jednokratna pomoć po izlasku, fondovi za krizne situacije (Nowak, 2015)	Privremena socijalna pomoć (do 3 meseca), stručne obuke, savetovanje, finansije iz posebnog fonda (Nowak, 2015; Błędowski et al., 2024).
Pravni status bivših osuđenika	Nema posebnog statusa – tretiraju se kao ostali korisnici socijalne pomoći	Pristup evidencijama ograničen zakonom radi zaštite prava na zapošljavanje (CPP, 1958).	Bivši osuđenici tretirani kao korisnici opštih naknada; mogu konkurisati ranije zahvaljujući specijalnoj inicijativi (Nowak, 2015)	Poseban status 2009–2014, potom ukinut; poslodavci često traže uverenje o nekažnjavanju (Błędowski et al., 2024; UPZIRP, 2004).
Programi za zapošljavanje	Obuke, praksa u preduzećima, subvencionisana radna mesta, individualno savetovanje (Ingold, Sarkar, Valizade, Garcia & Scholz, 2017)	Nema specifičnih programa, ali zakonske odredbe štite mogućnosti zapošljavanja (CPP, 1958).	Program „Blue Sky Services“ (isključivo bivši osuđenici, obuke + mentorstvo), saradnja sa poslodavcima (Nikolić & Nikolić, 2016).	Obuke, društveno korisni poslovi, praksa uz naknadu - mali obuhvat - 3–5% učestvovalo (Błędowski et al., 2024)

Ograničenja i barijere	Ograničene mogućnosti zapošljavanja, obaveze traženja posla da bi se primala pomoć (član 13, Lov om aktiv socialpolitik, 1997; Olesen, 2018)	Prevelika oslonjenost na NVO sektor, fragmentisane mere (Herzog-Evans, 2014).	Vrlo niska stopa zaposlenja posle izlaska; visoka zavisnost od socijalne pomoći (Prison reform trust, 2015).	Poslodavci traže uverenje o nekažnjavanju i kad nije zakonski obavezno; niska participacija u merama (Błędowski et al., 2024)
Evaluacija/rezu-Itati	Ekonomija: značajne koristi od zapošljavanja – 74.700 € po osobi za 10 godina (Justitsministeriets Forskningskontor, 2022)	Slaba evaluacija, teško pratiti zbog fragmentisanosti sistema (Herzog-Evans, 2014).	Zaposleni imaju upola manju stopu recidiva (17,8%) u odnosu na nezaposlene - 34,6% (Ministry of Justice UK, 2025).	Niska efikasnost – samo 2,7% brisano iz evidencije zbog programa; većina brisana zbog neaktivnosti (Błędowski et al., 2024)

Specifični instrumenti stimulacije poslodavaca: Primeri dobre prakse

Uz prethodno opisane modele, važno je istaći i specifične mehanizme podsticaja za poslodavce koji se primenjuju u međunarodnoj praksi. Jedna od najpoznatijih mera koja postoji u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) je Federalni program osiguranja (FBP)⁷, koji predstavlja osiguranje poslodavaca od rizika zapošljavanja različitih osetljivih grupa, uključujući bivše osuđenike. Ovaj program poslodavcima pruža besplatno osiguranje od potencijalnih gubitaka usled nepoštenog postupanja bivšeg osuđenika. Obveznice pokrivaju period od prvih šest meseci rada, uz limit od 5.000 dolara i bez učešća poslodavca u šteti (franšize), a sve sa ciljem podsticanja njihovog zapošljavanja (The US Department of Labor, 2022). Pored toga, u SAD-u postoji i subvencionisanje dela zarade zaposlenog koji pripada ciljnoj grupi u kojoj se svrstavaju i bivši osuđenici. Ova mera funkcioniše putem umanjenja poreskog duga poslodavca u iznosu od 40% zarade bivšeg osuđenika za prvu godinu rada⁸ (Internal Revenue Code, 26 U.S.C. § 51, 2021).

U Hrvatskoj postoji program javnih radova, kao i subvencije za zapošljavanje i samozapošljavanje namenjeni bivšim osuđenima u cilju njihove reintegracije na tržište rada. Bivši osuđenici se mogu prijaviti za učestvovanje u javnim radovima u trajanju od 6 meseci u punom radnom vremenu, dok njihova visina pokriva 100% troškova minimalne bruto II zarade. Što se tiče subvencija za zapošljavanje i samozapošljavanje, pravo na njihovo korišćenje imaju od 12 do 24 meseca, dok se visina sredstava razlikuje u zavisnosti od specifičnih kriterijuma⁹ (Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2022). Sa druge strane, u Turskoj je propisano da su poslodavci u javnom

⁷ O programu osiguranja šire na: <https://bonds4jobs.com/about-us>

⁸ Detaljnije na: <https://www.taxnotes.com/research/federal/usc26/51>

⁹ Videti šire na: <https://mjere.hzz.hr/katalog-mjera/mjere-aktivnog-zaposljavanja/>

sektoru (koji imaju više od 50 zaposlenih) obavezni da zaposle 2% bivših osuđenika. Ukoliko javna preduzeća ne ispune ovu kvotu, biće novčano kažnjena. Taj novac se, prema zakonu, koristi isključivo za finansiranje programa obuke bivših osuđenika (*Iš Kanunu*, član 30, 2003).

Dometi i izazovi postpenalne zaštite bivših osuđenika u sferi rada u Republici Srbiji

Normativni okvir podrške u Srbiji temelji se na *Ustavu Republike Srbije* (2006) koji garantuje dostupnost svih radnih mesta pod jednakim uslovima (član 60, st. 3) i *Zakonu o zabrani diskriminacije* (2009) koji raniju osuđivanost tretira kao osnov diskriminacije, izričito je zabranjujući u oblasti rada (članovi 2 i 16). *Krivični zakonik* (2005) štiti privatnost građana propisujući da niko nema pravo da zahteva dokaz o osuđivanosti (član 102, st. 4), dok poslodavci to pravo ostvaruju samo uz opravdan interes zasnovan na zakonu, prvenstveno dok traju pravne posledice osude ili mere bezbednosti (član 102, st. 3). *Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti* (2009) reguliše status na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ): za kazne duže od šest meseci evidencija prestaje uz pravo na ponovnu prijavu (član 88), dok za kraće kazne status miruje do okončanja izvršenja, nakon čega je lice dužno da se javi savetniku radi ponovnog aktiviranja evidencije (Nikolić & Nikolić, 2016).

Značajan je i strateški okvir zapošljavanja u kojem bivši osuđenici nisu eksplicitno prepoznati kao ciljna grupa, ali su obuhvaćeni posredno. *Nacionalna strategija zapošljavanja* ih ne navodi eksplicitno kao ranjivu grupu, mada šira interpretacija propisa omogućava svrstavanje pojedinaca u pomenute kategorije (Nikolić, Nikolić, 2016). Iako ne postoje targetirane mere aktivne politike zapošljavanja (APZ) za ovu populaciju, oni stiču prioritet pri uključivanju u programe kao teže zapošljiva lica ili korisnici usluga socijalne zaštite (NSZ, 2025).

Značajan izazov predstavlja nedostatak zvanične statistike o bivšim osuđenima na evidenciji NSZ-a, njihovom uključivanju u mere APZ, kao i o statusu zaposlenosti i recidivizmu u kontekstu radne integracije. Odsustvo ovih podataka otežava planiranje, sprovođenje i evaluaciju ciljanih mera podrške. S druge strane, istraživanja ukazuju na to da bi sistematičnija podrška države i brisanje podataka iz kaznene evidencije značajno unapredili zapošljivost, dok se nizak socio-ekonomski status i otežan pristup tržištu rada identifikuju kao ključni uzroci recidivizma (Srnić i dr., 2014).

Pored institucionalnih nedostataka, beleže se i pozitivni primeri projektnih inicijativa poput projekta *EMPOWER* (organizacija *Help – Hilfe zur Selbsthilfe e.V.*, u okviru *ESF Social Innovation+ Initiative*), čiji je cilj reintegracija dugoročno nezaposlenih, a naročito marginalizovanih grupa poput bivših osuđenika, na tržište rada Srbije i Crne Gore (NSZ, 2025).

Iako u Republici Srbiji postoje određeni pravni i institucionalni temelji, oni ostaju nedovoljno razvijeni i nedovoljno usmereni ka ovoj specifičnoj populaciji. Postojeće mere prepoznaju bivše osuđenike samo posredno, u okviru širih kategorija ranjivih i teže zapošljivih lica, što umanjuje njihovu ciljanu efikasnost. Stoga je

neophodno razvijati specifično dizajnirane programe podrške, jačati institucionalne kapacitete i uspostaviti sveobuhvatne evidencione sistema, kako bi se omogućilo kvalitetnije planiranje, sprovođenje i praćenje procesa reintegracije.

Zaključak

Radna reintegracija zahteva sistemski odgovor koji integriše pravnu zaštitu, aktivacione mere i međusektorsku saradnju. Analizirani evropski modeli ukazuju na to da uspeh mera zavisi od usklađenosti ovih instrumenata, sa zajedničkim ciljem smanjenja recidivizma i osnaživanja pojedinca za samostalan život.

Uporedna analiza omogućava klasifikaciju analiziranih država prema modelima postpenalne podrške. Danska primenjuje univerzalni aktivacioni model u kojem bivši osuđenici podležu opštim pravilima socijalne zaštite bez posebnih povlastica, ali uz intenzivne mere radne aktivacije. Francuska zastupa kombinovani univerzalno-restrikativni pristup koji balansira između široke socijalne i zdravstvene zaštite i penalne kontrole, naročito kod lica na dugotrajnom izdržavanju kazne. Velika Britanija se svrstava u univerzalno-ciljani model koji standardne naknade dopunjuje specifičnim obukama i mentorskom podrškom usmerenom na smanjenje recidivizma. Naposletku, u Poljskoj je dominantan restriktivni model koji se oslanja na stroge uslove i privremenu podršku uz značajno učešće lokalne zajednice i verskih organizacija.

Uprkos različitim institucionalnim rešenjima, analizirani modeli dele isti cilj – smanjenje recidivizma i reintegraciju bivših osuđenika kroz kombinaciju materijalne podrške, obrazovanja i savetodavnih usluga.

Republika Srbija poseduje bazični normativni i strateški okvir, ali on ostaje fragmentisan, bez konkretnih programa i pouzdanih statističkih podataka. U postojećim okolnostima, državna politika pokazuje tendenciju ka restriktivno-indirektnom modelu, budući da se bivši osuđenici ne prepoznaju kao posebna ciljna kategorija već se svrstavaju u šire definisane grupe teže zapošljivih lica.

Iako institucionalna rešenja u određenoj meri podsećaju na model primenjen u Poljskoj, Republiku Srbiju karakteriše još izraženiji deficit operativnih instrumenata postpenalne podrške što dodatno ograničava efikasnost mera reintegracije.

Premda bi primenljivost svih analiziranih modela u Srbiji trebalo dodatno istražiti, model zakonskih kvota po uzoru na Tursku nameće se kao najpragmatičniji prvi korak. Za razliku od subvencija, javnih radova i socijalnog preduzetništva koji zahtevaju izvesna budžetska izdvajanja, uvođenje obaveznih kvota u javnom sektoru je administrativno jednostavnije i finansijski je samoodrživo. U ovom modelu, naplaćene kazne bi direktno pokrивale troškove obuke i usavršavanja, čime se stvara održiv okvir bez novih troškova za državni budžet.

Unapređenje stanja zahteva izgradnju ciljanih programa radne integracije, kontinuiranu podršku po izlasku iz zatvora, te jačanje veze sa službama zapošljavanja uz sistemsko praćenje ishoda. Umesto sporadičnih projektnih inicijativa, podrška bivšim osuđencima mora postati trajna strateška orijentacija ka inkluzivnom tržištu rada, bez koje nema stvarne reintegracije.

Reference

- Batričević, A., Paraušić, A., & Kubiček, A. (2020). Prison Based Educational Programs as a Means to Promote Ex-Prisoners' Right to Labour. *Conference Proceedings of the International Scientific Conference "Towards a Better Future: Human rights, Organized crime and Digital society"* (pp. 140–154). Bitola: St. Kliment Ohridski University; Kicevo: Faculty of Law.
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of political economy*, 76(2), 169–217.
- Błędowski, P., Felczak, J., & Gałęcka-Burdziak, E. (2024). Polityka rynku pracy w Polsce wobec osób opuszczających zakłady karne (Labour market policy directed at ex-prisoners in Poland). *Probacja*, 1, 7–32.
- Bollinger, C. R., & Yelowitz, A. (2021). Targeting intensive job assistance to ex-offenders by the nature of offense: Results from a randomized control trial. *Economic Inquiry*, 59(3), 1308–1327.
- Chin, V., & Dandurand, Y. (2012). Introductory handbook on the prevention of recidivism and the social reintegration of offenders. *Criminal justice handbook series*. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).
- Code de procédure pénale [Zakon o krivičnom postupku] (Francuska). (1958, prečišćeni tekst na dan 1. maj, 2026). *Légifrance*, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/
- Connell, C., Birken, M., Carver, H., Brown, T., & Greenhalgh, J. (2023). Effectiveness of interventions to improve employment for people released from prison: systematic review and meta-analysis. *Health & justice*, 11(1), 17. 1-18. <https://doi.org/10.1186/s40352-023-00217-w>
- Davis, C., Bahr, S. J., & Ward, C. (2013). The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice*, 13(4), 446–469
- Durnescu, I. (2021). Work as a drama: The experience of former prisoners in the labour market. *European Journal of Criminology*, 18(2), 170–191.
- European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Farrell, F. (2022). *Using the European Social Fund to support (ex-)offenders – Recommendation paper*, Publications Office of the European Union.
- European Parliament resolution of 5 October 2017 on prison systems and conditions (2015/2062(INI)), (2018/C 346/14). *Official Journal of the European Union*.
- Fallesen, P., Geerdsen, L. P., Imai, S., & Tranæs, T. (2018). The effect of active labor market policies on crime: Incapacitation and program effects. *Labour Economics*, 52, 263–286.
- Fletcher, D., Taylor, A., Hughes, S., & Breeze, J. (2001). *Recruiting and employing offenders*. York Publishing Services Ltd.
- Fletcher, D. R. (1999). Ex-offenders and the labour market: a review of the discourse of social exclusion and consequences for crime and the New Deal. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 17(4), 431–444.

- Forsdick, S. (2023). *Could hiring ex-offenders offer a solution to the recruitment crisis?* Raconteur. <https://www.raconteur.net/talent-culture/hiring-ex-offenders-recruitment>. Pristupljeno 17. marta 2025.
- Gana, O., Saeed, K. N., & Halid, H. (2021). Reintegration after Prison: Encouraging Employers to Hire Ex-Offenders to be a Part of the Society. *Albukhary Social Business Journal*, 2(2), 1–9.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Herzog-Evans, M. (2014). French third sector participation in probation and reentry: Complementary or competitive?. *European Journal of Probation*, 6(1), 42–56.
- Holzer, H. J., Raphael, S., & Stoll, M. A. (2003). Employment barriers facing ex-offenders. *Urban Institute Reentry Roundtable*, 1–23.
- HZZ (Hrvatski zavod za zapošljavanje) (2022). *Katalog mjera: Mjere aktivnog zapošljavanja*. Zagreb: HZZ. <https://mjere.hzz.hr/katalog-mjera/mjere-aktivnog-zaposljavanja/>
- Ingold, J., Sarkar, M., Valizade, D., Garcia, R., & Scholz, F. (2017). *Employer engagement in active labour market programmes in the UK and Denmark* (No. 8). CERIC Policy Report.
- Internal Revenue Code, 26 U.S.C. § 51 - Amount of credit (2021). <https://www.taxnotes.com/research/federal/usc26/51>
- İş Kanunu (2003). *Resmî Gazete*, br. 25134, zakon br. 4857. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/is-kanunu-4857>
- Justitsministeriets Forskningskontor. (2022). *Økonomiske konsekvenser af indsætter over for indsatte: Den socialøkonomiske investeringsmodel. 1. delrapport* [Economic consequences of interventions for prisoners: The social investment model. First report]. Justitsministeriet. <https://www.justitsministeriet.dk/wp-content/uploads/2021/09/Oekonomiske-konsekvenser-af-indsatser-over-for-indsatte-Den-Socialoekonomiske-Investeringsmodel-1.-delrapport-2.pdf>
- Kantová K. (2023): “Ex-Prisoners and the Labour Market in the Czech Republic” IES Working Papers 2/2023. IES FSV. Prague: Institute of Economic Studies, Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague.
- Kodeks karny wykonawczy (Zakon od 6. juna 1997). *Dziennik Ustaw*, 1997, br. 90, poz. 557 (prečišćen tekst: Dz. U. 2025, poz. 911, 1423). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf>
- Krivični zakonik Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024.
- Lov om aktiv socialpolitik, *Retsinformation.dk*, (1997, prečišćeni tekst na dan 23. septembar 2019). <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2019/981#P13>
- Maloić, S. (2020). Pojam i značaj poslijepenalne zaštite—koga štiti, zašto i kako?. *Kriminologija & socijalna integracija*, 28(1), 11–46. <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.2>
- Meijer, S. (2017). Rehabilitation as a positive obligation. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 25(2), 145–162.
- Mihajlović, A. (2023). Značaj socijalnog preduzetništva za radnu integraciju osuđenih lica. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42(2/3), 153–168.

- Ministry of Justice UK. (2025). *Proven Reoffending Statistics Quarterly Bulletin*, April to June 2023, pp. 19.
- Nikolić, N., & Nikolić, N. (2016). *Vreme je za drugu šansu - Mogućnosti za zapošljavanje bivših osuđenika - analiza i preporuke*. Beogradski centar za ljudska prava.
- Nowak, B. M. (2015). Social reintegration of prisoners in selected European Union countries. *Resocjalizacja Polska*, 10(2), 311–334.
- NSZ (Nacionalna služba za zapošljavanje) (2025). *Program rada Nacionalne službe za zapošljavanje za 2025. godinu*. Beograd: NSZ.
- Olesen, A. (2018). Ex-prisoners' need for legal aid in Denmark. *Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*, 193–225.
- Pager D, Western, B. & Bonikowski, B. (2009). Discrimination in a low-wage labor market: A field experiment. *American Sociological Review* 74(5): 777–799.
- Pager, D. (2007). *Marked: Race, Crime and Finding Work in an Era of Mass Incarceration*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pavelková, J., & Dohnal Zachová, L. (2019). The integration of persons released from prison into the labour market in the Czech Republic. *Postmodern Openings*.
- Pogrebin, M., West-Smith, M., Walker, A., & Unnithan, N. P. (2014). Employment isn't enough: Financial obstacles experienced by ex-prisoners during the reentry process. *Criminal Justice Review*, 39(4), 394–410.
- Prison reform trust (2015). *Working it out: Employment for women offenders*.
- Ramakers, A. A., Van Wilsem, J. A., Nieuwbeerta, P., & Dirkzwager, A. J. (2016). Returning to a former employer: A potentially successful pathway to ex-prisoner re-employment. *British Journal of Criminology*, 56(4), 668–688.
- Ramakers, A., van Wilsem, J., & Apel, R. (2012). The effect of labour market absence on finding employment: A comparison between ex-prisoners and unemployed future prisoners. *European Journal of Criminology*, 9(4), 442–461.
- Rentzman, W. (2013). A Pathway to Reintegration of Prisoners—Strengthening Family Relations and the Importance of Closer Cooperation with Relevant Players. *Zeitschrift für Soziale Strafrechtspflege*, (49), 11–20.
- Service-Public. fr. (2025). *Peut-on percevoir des allocations après sa sortie de prison?* <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F31832>
- Srnić, J., Kovačević, N., & Nikolić, N. (2014). *Život posle zatvora—rezultati istraživanja potreba osuđenih lica u postpenalnom periodu*. Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć-NEOSTART.
- UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime. (2006). *Criminal Justice Assessment Toolkit*. New York: United Nations.
- USDOL - The US Department of Labor. Federal Bonding Program. (2022). *About us*. <https://bonds4jobs.com/about-us>
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (2004). *Dziennik Ustaw* 2008, br. 69, poz. 415 (prečišćen tekst, sa izmenama). https://pup.tczew.ibip.pl/public/get_file.php?id=240366

- Visher, C. A., Winterfield, L., & Coggeshall, M. B. (2005). Ex-offender employment programs and recidivism: A meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 1(3), 295–315. <https://doi.org/10.1007/s11292-005-8127-x>
- Wood, J., Maes, J., & Neels, K. (2025). The Effectiveness of Active Labour Market Policies for Long-Term Unemployed Jobseekers in Flanders. *Social Inclusion*, 13, Article 10149.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014, 35/2019.
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014, 87/2018.
- Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009, 52/2021.
- Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 38/2015, 113/2017, 113/2017, 49/2021.

WORK REINTEGRATION OF FORMER OFFENDERS - EUROPEAN PRACTICES AND CHALLENGES IN SERBIA

Dorđe Nedeljković

Department of Social Policy and Social Work,
Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia

Abstract

Employment is a key factor in the successful reintegration of ex-offenders, despite barriers such as legal restrictions, stigmatization, and unfavorable employer attitudes. The paper examines the problem of unemployment among this population and institutional responses through employment support programs in Denmark, France, the United Kingdom, Poland, and Serbia, with an additional analysis of specific instruments in the United States, Croatia, and Turkey. The aim of this paper is to identify existing support measures, classify models of post-penal policy, and consider possibilities for improving the situation in the Republic of Serbia through comparative analysis, with a particular focus on mechanisms of subsidization, risk insurance, and legal employment quotas. The study employs comparative and normative methods. The findings indicate that countries apply different post-penal policy models, ranging from universal activation-oriented approaches to more restrictive ones, including measures such as financial benefits, counseling, and employment subsidies. The Republic of Serbia has a basic legal framework, but lacks targeted support and developed statistics, which places it closer to the Polish model, with more pronounced operational shortcomings. It is concluded that sustainable labor market integration requires the development of specific programs and the strengthening of intersectoral cooperation.

Keywords: ex-offenders, unemployment, employment programs, comparative analysis, Republic of Serbia

RECEIVED: 17.03.2026.

REVISION RECEIVED: 02.05. 2026.

ACCEPTED: 02.05.2026.

djordje.nedeljkovic@filfak.ni.ac.rs